

célú propagandára való felhasználása miatt Honti János egyre inkább más kultúrákkal kezdett foglalkozni, az izlandi, a kelta és az ír költéssel. Többek között a régi ír epika utazástörténeteit is kutatta, melyek során a hajósok távoli szigetekre jutnak, a boldogság és örök ifjúság helyszíneinek tűnő vidékekre, valójában túlvilági helyekre. Ellenpólusként hozta fel azokat a szigetkereső hajózástörténeteket, Odüsszeusz utazásait, viking hajósok felfedezéseit, akik számára a szigetkeresés nem a halált, hanem az új élet reményét, a felfedezés örömét jelentette. A túlvilági utazásokkal való foglalatzkodása nyomán fordult figyelme az olyan magyar népmesék

felé, mint *A halhatatlanságra vágyó királyfi* – melyet ebben a tanulmányában „antimese”-nek nevez, mert a mesei hős nem érheti el benne az eredeti célját – és az *Angyalbárányok* című legendamese története.

Az élet és a halál kérdéseivel való foglalkozás valószínűleg a történelmi korszak, a politikai események hatása is. Honti János halála után barátja, Dobrovits Aladár, éppen a *Halhatatlanságra vágyó királyfi* címmel tartott a Néprajzi Társaságban elhunyt barátjáról előadást.

Tekei Erika

A mesekutatás lehetséges útjai: a mese megértése és újraélése

Honti János: Mesetudomány és vallástörténet. Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról. Nemzeti Örökség Kiadó, Bp. 2019. 69 old.

A mesekutatás „hogyanja” számos tudományos irányzat képviselőit foglalkoztatta. Minden tudományos paradigma létrehozta saját elméletét és saját vizsgálati módszereit, arra törekedve, hogy a mesekutatók így módon jobban megismerjék a tradicionális népmesét. Ezek közül megemlíthetjük, a teljesség igénye nélkül, a mese eredetének vizsgálatára irányuló kutatásokat (Krohn Gyula, Aarne Antti), a műfajelméleti vizsgálatokat (Max Lüthi, Honti János), a mesékben található archetipusokra irányuló pszichoanalitikus ihletésű vizsgálatokat (C.G. Jung, J. Campbell), a mese morfológiájával foglalkozó kutatásokat (V. J. Propp), az egyéniségkutató iskolát (Ortutay Gyula, Dégh Linda). A megközelítésmódok sokasága kétségkívül hozzájárult a népmeséről szerzett tudás bővítéséhez. A múltbeli tudományos paradigmák sokaságának pozitív hozadéka, hogy ezek a szerteágazó módszerek megkönnyítették a mai kor mesekutatójának munkáját (a felhalmozott ismeretanyag, a mesekatalógusok és a gyűjteményes kötetek hozzáférhetősége által), de másfelől igaz az is, hogy a módszertani sokszínűség következtében ma

nehéz eligazodni az elméletek és módszerek sokaságában és a mesét új megközelítésekben tárgyalni. A ma is érvényes meseértelmezések létrehozása mégis fontos feladat, hiszen a népmese egy olyan hagyományhoz kapcsolódik ugyan, amely ősi múltra tekint vissza, de a mindenkori jelenben is aktuális tudást hordozva szól a mai olvasóhoz és értelmezőhöz is. Napjainkban szemmel látható módon felerősödött az igény a népmeséről eddig felgyűlt ismeretanyag újratárgyalására, újra felfedezésére, új kontextusba helyezésére, sokrétű vizsgálatára, újszerű értelmezésére, és egyre több kutatásirány és mozgalom jelentkezik ilyen igénnyel. (Elég itt az interdiszciplináris kutatásokra, a „gyógyító mesék” aktuális értelmezéseire, a mesékkal kapcsolatos revival mozgalomra gondolni.)

Úgy gondolom, hogy aki ma meseértelmezésre vállalkozik, annak tisztában kell lennie Honti János egyik fontos észrevételével a mesekutatásra vonatkozóan: a neves mesekutató véleménye az volt, hogy a kutatási módszertan „hogyanjának” kérdésére nincs egyetlen helyes válasz. Honti hasonlatával élve ez olyan, mintha

valaki azt kérdezné, hogy melyik úton menjen, hogy kijusson az őserdőből. A válasz egyértelmű: mindenkinek magának kell utat vágnia benne. Tehát azt, hogy hogyan műveljük a mesetudományt, azt mi magunknak kell megtalálnunk, abban viszont, hogy „hogyan nem” szabad mesét értelmezni, támpontot adhat Honti János újra kiadott két tanulmánya, amelyet a mesekutatók manapság is nagy haszonnal forgathatnak.

Az 1945-ben, alig 35 éves korában elpusztított Honti János főleg mesekutatói munkásságával került be a folklorisztikai köztudatba, írásai magas fokú tájékozottságról tanúskodnak, érdeklődése nemcsak a népmesékre, hanem a mese rokon műfajaira is kiterjedt. Mesékről szóló írásai a mai mesekutató számára is értékes szempontokkal és irányelvekkel szolgálhatnak. Tanulmányaiból kettőt egy zsebkönyv méretű könyvecskében 2019-ben újra kiadtak. Az első a *Mesetudomány és vallástörténet* címet viseli, és eredetileg a *Népünk és Nyelvünk* VII., 1935. évi kötetében jelent meg, a második pedig a *Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról* című tanulmány, mely először 1936-ban az *Ethnographiában* jelent meg (XLVII. évf., 34–39.), majd később, a *Válogatott tanulmányok* című, az Akadémiai Kiadónál 1962-ben megjelent Honti-kötetben is közölték.

Az első tanulmányban a „kacsalábon forgó kastély” motívumán keresztül írja meg az analitikus-induktív módszerekkel dolgozó motívumkutató mesetudomány kritikáját, és bemutatja ennek problematikáját, megfogalmazva azokat a tanulságokat, következtetéseket, amelyekkel a kutató közelebb kerülhet a mese valódi megismeréséhez. A módszer fő hibáját Honti abban látja, hogy – a nagy adatgyűjtés ellenére – egyetlen felmerülő új adat romba döntheti az egész addig felállított elméletet. Azt vallja, hogy nem szabad előre gyártott elméletek szolgálatába állítani a kutatást, figyelembe kell venni minden adatot, még akkor is, ha az megkérdőjelezi addigi elméletünket. Ellenpéldaként Solymossy Sándor munkamódszerét állítja, aki a magyar népmesék motívumaiból magyar ősvallási motívumokra következtet, figyelmen kívül hagyva olyan adatokat, amelyek ezt megingathatnák. Honti szerint nem tekinthetjük „a véletlen pusztai játéknak” egy-egy eltérő eredményeket mutató adat létezését. A „kacsalábon forgó kastély”

motívumának vizsgálata alapján arra a következtetésre jut, hogy nem zárhatjuk ki az elméletünkéből azt, hogy akár térben és időben egymástól távol ugyanaz vagy hasonló motívum egymástól függetlenül megjelenhet.

Honti végső soron egy „lazábbra fogott” mesetudományt javasol, melynek célja a mese teljes világának ismerete. A mese megismeréséhez, világához szövegkritikával és szöveginterpretációval kell közelíteni, tovább kell lépni a pusztá meseváltozatok összegyűjtésén és összehasonlításán, illetve ki kell lépni a mese keretein túl, más területekre is.

A mesekutatás során nemcsak mint kutató, hanem mint ember akarja megkeresni az emberi igazságokat és élményeket, továbbá meglátni és felismerni a világ nagy valóságait úgy, ahogy előtte más emberek mesében, eposzban, vallásban felismerték és átértékelték. „Minden mese, minden mítosz és általában minden mozzanata a költészetnek és a vallásoknak egy-egy valóság felismerése, egy-egy állásfoglalás a világgal és a világ nagy valóságaival szemben” – írja (35.). A mese valóságát kell megkeresnünk a múltban és minden korban, arra kell rákérdeznünk, hogy minden kor számára ugyanazt jelentette-e a mese, vagy pedig más-más koroknak más-más valóság volt a mesevilág. A fiatal Honti által alkalmazott „mesevilág” fogalom háttérben egy mélylélektanból átvett fogalom, mégpedig a mese „Jelkisége” lappang, mellyel Kerényi Károly révén kerülhetett kapcsolatba, amikor az „ókortudományi társaság” tagjaként a „sziget” motívumával foglalkozott. A mese világában ott van a világ minden valósága, csak hogy a mesevilág áthidalja azt, és úgy válogat, úgy teremt egyensúlyt, hogy az az emberi léleknek elfogadható legyen. A mese élteti a régi korok világszemléletét, amelyben a világnak olyan arculata volt, amely az emberiséget leginkább megragadta, és ez volt maga a mesevilág.

A második tanulmányban az *Angyalbárányok* és *A halhatatlanságra vágyó királyfi* című meséket és változataikat tekinti át. Ebben a tanulmányban arra mutat rá, hogy a mesét organikus formájában kell tekinteni, egységében kell vizsgálni, nem pedig darabjaira szedve. Egyes motívumok, mint például Isten szerepeltetése az *Angyalbárányokban* tekinthető keresztény elemnek, de más motívumokat is találunk a mesében, így például a

folyót, mint a két világ közti határt, amely a kereszténység előtti pogány világból származó motívum. Tehát a tanulság az, hogy nem vonhatunk le egyetlen meselem vagy motívum vizsgálata kapcsán a mese keletkezésére vonatkozó végérvényes következtetéseket. A vallásos tartalmú képzetek eleven hatóerővel tudtak az újabb hagyományban is tovább élni, mint ahogy a példa is szemlélteti.

A halhatatlanságra vágyó királyfi meséjének magyar változataiban a királyfi megmenekül a haláltól, más nem magyar változatokban a halál rászedi a királyfit, és az meghal. A mese világa tagadja a halált, a hős feltámadhat. Igaz, örök halhatatlanságot a mese se ígér, a mese végformulája általában: „Addig éltek, míg meg nem haltak.” *A halhatatlanságra vágyó királyfi* meséjének magyar változata kivételt képez ez alól, hiszen a királyfi elnyeri az örök életet, míg a más nyelvű változatokban a mesének a vége a halál. Honti szerint a magyar változat nem fogadja el a tragikus végű mesét, így átalakítja a más nyelveken antimeseként elterjedt változatot pozitív végkifejletre. Honti a mítoszi világlátás beszüremlésének tartja ezt a mesei zárlatot.

A képzelet világában megváltoztatható az elbeszélés: így a mese és a mítosz is. A mítosz nem tagadja a halált, de értelmezi vagy átértelmezi azt: a halál a boldogság szigetét is jelentheti, például örök életet eredményez a kelta mítoszbán. A magyar mesében a mesei igény mítoszt formált, és ezt nem tehetette volna,

ha már kezdetektől fogva nem lett volna a két műfaj között rokonlelkűség, nemcsak külső epikus alakban, hanem a benne kifejezésre jutó világképben is.

Honti a mesét megérteni magából a meséből próbálta, hagyva, hogy a mese hasson rá, annak mesei valóságába belehelyezte magát, abból kiindulva kereste a válaszokat, kitekintve a társadalomtudományok más területeire is.

A mesetudomány feladatát a következőképpen határozza meg: „Újra élni a mesevalóságot, [...] szilárd rendszer helyett »laza« élmény áramlatokra bízni magunkat, saját konstrukciónk helyett létező organizmusokat szemlélni.” (37.)

Nem tagadja azt sem, hogy az adatgyűjtésre is szükség van, de azt vallja, hogy nem szabad megelégedni ennyivel, hanem tovább kell lépni és „emberi” tudományként kell a mese valóságát megérteni.

Úgy gondolom, hogy Honti e két tanulmánya tanulsággal szolgálhat a mai mesekutató számára is, legfőképpen két szempontból. Elsősorban azt kell megszívleljük, hogy minden olvasó vagy kutató maga kell megtalálja az utat a mese világához. Másodsorban pedig, hogy nem tekinthetünk úgy a mesére, mint valami tőlünk távol álló idegen világra, hanem úgy, mint olyan szellemi tartományra, amelynek mi magunk is része lehetünk, ha átéljük és megértjük annak „világát”.

Luka Éva

Vallástörténeti pillantás, nagytérségi nagycsalád

Czingel Szilvia: Ünnepek és hétköznapiak. Zsidó vallásnéprajz a Kárpát-medencében. Corvina, Budapest 2018. 303 old.

Szaktudományos mersz vagy szerény önértékelési magabiztosság kell mindig is ahhoz, hogy valaki nekibuzduljon (mondjuk) „a középkor népi kultúráját” vagy „a romániai cigányzene” teljességét megnevezni, könyvbe rögzíteni, teljességgel

földolgozottak láttatni. De kevésbé rázósnak tekinthető, ha ugyanezt elemző tónusú újságíró, ismeretterjesztő filmes, vagy messziről jött mesélő teszi, hisz akinek minden új, annak a föltárás és adatközlés módjai rendszerei, normái, konvenciói is eredetiek

A. Gergely András (1952) – politológus, kulturális antropológus, oktató, az ELTE TÁTK és a PTE DTI, szerkesztő, a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság elnöke, Budapest, andrasgergelya@gmail.com